

С.В. Смирнов

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИЧНУ ОЦІНКУ НЕАНДЕРТАЛЬСЬКИХ ПОХОВАНЬ

Стаття присвячена історичній оцінці так званих раних розчленованих неандертальських поховань, що деякими дослідниками оцінюються як доказ існування в середовищі раних неандертальців високих соціальних норм.

Серед проблем, які активно обговорюються в археології палеоліту і які безпосередньо стосуються загальнонаукової синтетичної теорії антропогенезу, особливе місце належить проблемі неандертальських поховань, якій присвячена чимала кількість літератури. Неодноразово з цієї непростой для вирішення проблеми висловлювалися і ми¹.

Неандертальські поховання описуються і оцінюються багатьма ознаками, і про них написано чимало. Проте не всі ознаки проаналізовано належним чином. Зокрема, є ознаки, про які згадують майже всі і які до останнього часу не були предметом спеціального обговорення. Йдеться насамперед про розташування кісток у могилах. Саме ця ознака неандертальських поховань останнім часом опинилася в центрі багаторічних дослідницьких зусиль В.А. Альокшина.

На підставі аналізу численних мустьєрських поховальних пам'яток Західної Європи В.А. Альокшин дійшов висновку, що «в раних могилах переважають розчленовані трупи»². «Пізніше, — пише він далі, — переважають поховання повних трупів в анатомічному і неанатомічному порядку, хоча традиція ховати розчленовані трупи ще зберігається...»³. «Таким чином, — робить загальний висновок В.А. Альокшин, — можна говорити про еволюцію поховального обряду, коли неповні захоронення повільно заповнюються похованням повних трупів»⁴.

Ця тенденція простежується не лише в Західній Європі, але й на Близькому Сході, який також вирізняється з-поміж інших регіонів Старого Світу численними знахідками мустьєрських поховань. Як і в Західній Європі, в мустьєрських похованнях Близького Сходу домінували поховання неповних трупів⁵. Не суперечать цьому висновку мустьєрські поховання Криму — єдиної в Східній Європі території, яка має поховальні комплекси мустьєрської доби⁶.

Отже, на значних територіях Старого Світу простежується одна і та ж тенденція: найдавніші поховання неандертальців пов'язані з навмисним розчленуванням тіла померлого. Пізніше вони повільно витісняються похованнями нерозчленованого тіла. У пізньому палеоліті, коли на арену виходить сапієнс, розчленовані поховання зникають зовсім. Зважаючи на цю обставину, В.А. Альокшин особливо наголошує на одному важливому для правильної оцінки цих комплексів моменті: крім розчленування тіла за допомогою крем'яних знарядь, існував спосіб простого рознімання трупів на частини вже після розкладу м'яких тканин.

Ця загальна картина, змальована В.А. Альокшиним, доповнюється вмотивованими висновками про те, що неандертальські поховання не мають поховального інвентаря і не посипаються вохрою, що характерно для поховань більш пізнього часу. «Всі дані про знахідки знарядь та кісток тварин поблизу неандертальських скелетів свідчать, — пише він, — про безсистемне розміщення цих артефактів у похованнях і про відсутність в могилах стандартних знаряддєвих наборів. Це означає, що у відпо-

відності до запропонованих мною критеріїв виявлення поховального інвентаря мустьєрські поховання Франції та Бельгії — безінвентарні». «Здійснений аналіз, — продовжує він свою думку, — дозволяє мені погодитися із точкою зору тих дослідників, котрі стверджують, що в неандертальських похованнях не було інвентаря»⁷.

Як же інтерпретує ці поховальні комплекси В.А. Альокшин? Для оцінки поховань розчленованих трупів неандертальців він залучає засвідчений етнографією ритуал так званих ведмежих свят у первісних народів Півночі. Суть його полягає ось у чому. Окремі частини вбитого на полюванні й потім з'їденого звіра (черепи, шкури, внутрішні органи, які не використовувались в їжу) навмисно ховали, і це, на думку первісних мисливців, повинно було сприяти відродженню звіра. Так в обрядовій формі закріпилася турбота про тварин, тобто про збереження природного оточення, від якого безпосередньо залежало життя людей. Цей мисливський ритуал В.А. Альокшин використовує як аналогію похованням розчленованих тіл неандертальців. Він стверджує, що неандертальці таким чином виявляли свою турботу про повернення до життя померлого родича. «Розчленовані поховання людей середнього палеоліту вказують на те, — наголошує В.А. Альокшин, — що мустьєрські мисливці намагалися повернути до життя людину таким же способом, як і вбитого звіра»⁸. «Відродження людини, яке мислилось у новій тілесній оболонці, — зазначає він, — мусило відновити порушену смертю рівновагу в суспільстві»⁹. На переконання В.А. Альокшина, обряд поховання розчленованих різних способом трупів померлих неандертальців виник як магичний засіб збереження неандертальських колективів від вимирання. Це той обряд, який має протистояти смерті й забезпечити стабільність у самому мисливському колективі. Як бачимо, В.А. Альокшин, оцінюючи розчленовані неандертальські поховання, відтворює високі соціальні норми — втілену в спеціальному обряді турботу про збереження життя всього колективу в умовах, коли, на його думку, уявлення про потойбічний світ ще не існувало.

Як оцінити наведені вище реконструкції? Почнемо з головного. Якщо в розчленованих похованнях бачити високий рівень соціальної турботи про збереження життя мисливського колективу, то повільна відмова від розчленованих поховань і перехід до поховань нерозчленованих трупів слід оцінювати як поступову відмову від соціального захисту. Виходить, що на ранньому етапі існування поховальної обрядності, коли панував обряд поховання розчленованих трупів, активно турбувалися про збереження життя колективу, а на більш пізньому етапі, коли почали ховати також нерозчленовані трупи, така турбота поступово втрачалася, і з настанням пізнього палеоліту вона була втрачена остаточно. Це нонсенс. Фактично В.А. Альокшин фіксує історичний рух не в бік зростання соціальності, а в бік її зменшення, тобто в протилежному історичному розвитку напрямку.

Важливо розібратися, чому так сталось. Основна причина полягає в методиці використання етнографічних аналогій. Ставлення первісної людини до вбитого звіра не можна переносити на ставлення людини до іншої людини — померлої чи живої. Звіра навмисне вбивали для того, щоб використати його м'ясо для харчування, а людина вмирала із зовсім інших причин; тому тут немає і не може бути аналогічних ситуацій. Ми бачимо яскравий приклад некоректного пошуку й використання етнографічних свідочств.

Автор наведених конструкцій також проігнорував цілісний синкретичний характер та специфіку первісних релігійних вірувань, що є важливою методологічною вадою. Якщо в неандертальських похованнях немає поховального інвентаря і немає посипки вохрою, що свідчить про відсутність уявлень щодо потойбічного світу, то не можна говорити про наявність магії. Магія сама по собі не існує, вона є елементом системи, до якої на засадах цілісності належать також тотемізм, фетишизм та віра у потойбічний світ. Як ліве не існує без правого, так і магія не існує без уявлень про світ мертвих. Міфічна свідомість первісної людини характеризується тим, що вона не бачить різниці між світом реальним і світом міфічним, між світом живих і світом мертвих. Для неї жива людина нічим істотним не відрізняється від людини, котра знаходиться на тому світі. І якщо, на думку В.А. Альокшина, є підстави говорити про відсутність уявлень щодо потойбічного світу, то слід говорити і про відсутність цього світу, що є повним абсурдом. Як бачимо, аргументація В.А. Альокшина про високий рівень соціальності у ранніх неандертальців не витримує критики. Всупереч цим новаціям, зберігає значення висновок про те, що неандерталець є істотою перехідного типу і його життєдіяльність є перехідною тою мірою, у якою є перехідною морфоструктура його тіла.

Розчленування трупа неандертальця і закопування його тіла по частинах, скоріше за все, слід розглядати як свідчення не особливої турботи про померлого, а байдужого до нього ставлення. Різноманітність способів розчленування трупа свідчить не про існування типологічно розгалуженого соціально значущого ритуалу, а про неусталеність відношення до померлого. Якщо на місці стоянки його не вдавалося закопати так, щоб поховання не заважало звичайному буденному життю, тіло небіжчика розчленовували і закопували по частинах. У випадку поховання нерозчленованого тіла, коли засипана яма просідала і на поверхні з'являлися великі кістки, труп розчленовували вже після розкладу м'яких тканин. Тільки так нині можна пояснити ті фактичні ознаки, які характеризують розчленовані неандертальські поховання.

Ми допускаємо помилку, коли думаємо, що закопування трупа — цілого чи по частинах — завжди мало релігійне значення. Закопування трупа як таке — це не соціальна ознака, оскільки вона характерна для багатьох видів тварин. Землерийні тварини, наприклад, трупи померлих родичів закопують у землю, навмисне виривши для цього спеціальну ямку в норі. Об'єктивно це забезпечує підтримання необхідних санітарних норм у підземних галереях, тобто унеможлиблює негативний вплив розкладу тіла на живих тварин. Коли свого часу спеціалісти з історії первісної релігії, характеризуючи неандертальські поховання, говорили про наявність у неандертальців «інстинкту охайності», то вони мали рацію. Звичайно, не можна ототожнювати дії землерийних тварин з діями неандертальців, але ігнорувати у неандертальців залишки інстинкту ізоляції трупа шляхом його закопування в землю теж не можна. Взагалі не слід вирішувати проблему походження релігії на підставі альтернативи «є релігія — чи нема», треба ставити і вирішувати проблему генезису цього складного духовного явища сповна. Нині стає зрозумілим, що свідоме релігійне осмислення закопування тіла померлого, з огляду на еволюцію органу свідомості головного мозку, настало з появою *Homo sapiens* пізнього палеоліту, з його здатністю до свідомого мислення.

Деякі археологи, котрі захищають ідею релігійності неандертальця як один з опосередкованих доказів використовують наявні повідомлення про так зване неандертальське мистецтво. Ми вже мали можливість говорити, що висновки стосовно мистецтва неандертальця базуються на суб'єктивізмі, замішаному на неконтрольованій сенсаційності. Зокрема, вказували, що оцінка відомої молододзької лопатки мамонта зі штрихами на поверхні як витвір мистецтва не підтверджується ні археолого-джерелознавчим, ні теоретико-мистецтвознавчим аналізом¹⁰. Якщо раніше була опублікована лише прорисовка тих штрихів, які, так би мовити, «зав'язуються» в малюнок звіра¹¹, то в новій публікації подаються всі штрихи на поверхні лопатки¹². З численних різноспрямованих та різноманітних штрихів можна утворити не лише малюнок оленя, що фігурує в першій публікації О.П. Черниша, а й інші будь-які зображення; все залежить від фантазії та бажання. Проте це вже поза межами науки. Науковий аналіз молододзької лопатки не дозволяє оцінювати її як витвір мистецтва. Нова публікація красномовно підтверджує це, хоча її автор, О.С. Ситник, так до кінця і не звільнився від намагання довести, що художня творчість у неандертальця все ж таки була. В усякому разі саме так він оцінює знайдену ним розколоту кістку зі штрихами з мустьєрської пам'ятки Пронягин.

Констатація того, що мустьєрський неандерталець ще не мав сформованих релігійних вірувань, є одним із опосередкованих доказів того, що його знаряддева діяльність ще не набула статусу справжньої людської праці. З чого випливає цей висновок? Відомо, що релігія є однією з форм суспільної свідомості, а праця — процес свідомий. Поза свідомістю та її функцією — логічним мисленням — праця існувати не може. Ось як це викладає відомий філософ В.П. Копнін: «... Мислення виникає на базі праці, і в певному сенсі воно аналогічне праці, немовби своєрідно повторює її. І справді, праця передбачає: предмет природи, який необхідно змінити; знаряддя, яким людина впливає на цей предмет, та діяльність людини, котра приводить в дію ці знаряддя. Мислення має об'єкт, на який воно спрямоване з метою його осягнення, знаряддя розумової діяльності у формі раніше створених понять та саму розумову діяльність, яка приводить людину до нових понять і теорій, тобто до створення нових абстрактних об'єктів. Ті та інші є засобами, інструментами діяльності людини, одні — матеріальної, інші — духовної»¹³.

Несформованість релігійних вірувань у неандертальців мустьєрської пори, отже, суспільної свідомості в цілому, свідчить про те, що індивідуальна свідомість у них також ще не була остаточно сформована. Адже суспільна свідомість не існує без інди-

відуальної і навпаки. Ця логічна викладка знаходить блискуче підтвердження в результатах вивчення зліпків порожнини черепної коробки неандертальців. Палеоневрологія беззаперечно довела, що області головного мозку, які у суспільної людини відповідають за процес мислення і регулюють його, на етапі неандертальця знаходилися в процесі бурхливого зростання. Це формування так званих сапієнтних зон мозку. В галузі палеопсихології всіма фахівцями воно оцінюється як становлення необхідних нейрофізіологічних передумов майбутнього остаточного оволодіння абстрактним мисленням.

Людське мислення тісно поєднане з мовою. Палеоантропологія свідчить, що мовний апарат неандертальця ще не набув ознак органу членороздільної мови. Масивна нижня щелепа, що утримувалася сильними м'язами, помітний нахил голови вперед, зміщення назад потиличного отвору та інші морфологічні ознаки будови голови свідчать, що неандерталець ще не був здатний до витворення чистих голосних звуків та чіткої артикуляції. Важливо зазначити, що рівень розвитку гортані неандертальця сповна відповідав рівню розвитку головного мозку — і це зрозуміло з огляду на поєднання мислення і мови.

Як бачимо, не лише факти щодо становлення суспільної свідомості, а й факти щодо формування органу свідомості головного мозку та органу мови людської гортані показують, що, опинившись у тенетах неконтрольованої сенсаційності, спричиненої надходженням нових неандертальських знахідок, археологія палеоліту на тривалий час стала на шлях необ'єктивної оцінки мустерського неандертальця, наділивши його всіма суспільними ознаками. Причина цих прикрих збоїв полягає у штучній та методологічно не виправданій відірваності проблеми неандертальських поховань від проблеми антропогенезу взагалі. Нині, після кількох десятиліть «неандертальської ейфорії», ми виходимо з цієї «хвороби» неспокійно і важко. Випадок з В.А. Альошкіним — підтвердження цього.

Оцінюючи значення неандертальських поховань, не слід ігнорувати специфічні механізми пристосування неандертальця до природи. Про що мова? Тварина пристосовується до оточуючого середовища внаслідок відповідної зміни органів тіла. Суспільна людина пристосовується через зміну створених нею штучних органів — знарядь праці. Створивши знаряддя праці, людина передала їм адаптивні функції, тому з цього моменту пристосувальні зміни органів тіла стали непотрібними. Ось чому з часу створення системи знарядь праці тіло людини протягом тисячоліть залишається без істотних пристосувальних змін. Вищенаведене свідчить, що тварина пристосовується до природи безпосередньо, а суспільна людина опосередковано — через вплив знарядь праці. Механізм пристосування тварини до оточуючого середовища — це природний добір, механізм пристосування суспільної людини — функціонування знарядь праці, тобто трудова діяльність. Спираючись на ці вихідні теоретичні позиції, які фіксують принципову різницю між біологічними і соціальними механізмами пристосування живого організму до природного довкілля, можна об'єктивно оцінити адаптивні можливості неандертальця.

Неандерталець знаходився в процесі інтенсивної видозміни органів тіла у сапієнтному напрямі, і це означає, що у нього ще переважав природний добір, тобто природний адаптивний фактор. В той же час неандерталець виготовляв і використовував досить складну систему штучних засобів діяльності — кам'яних знарядь, тобто мав місце надприродний, отже, соціальний адаптивний фактор. Які висновки випливають з поєднання цих різних за змістом феноменів? Природний добір у неандертальця втратив самодіюче значення, тому що регулювався розвиненою знаряддевою діяльністю; сама ж знаряддева діяльність ще не набула статусу справжньої людської праці через те, що не був усунутий природний добір. Отже, слід говорити про перехідну форму адаптації, яка органічно поєднує в собі як старі, відмираючі адаптивні механізми, так і нові, що народжуються. Тут ми виходимо на розуміння того, що неандерталець своєю знаряддевою діяльністю демонструє становлення праці, а не готову працю як найголовніший соціальний феномен. Його знаряддева діяльність і вся система життєдіяльності взагалі є перехідною. Неандертальська епоха — це заключна фаза антропогенезу, а не перший етап формаційної історії людства.

Ця логічно впорядкована теоретична конструкція добре підтверджується конкретними фактами. Якщо оцінювати не вузько технологічно, як це зазвичай робиться в археології палеоліту, а в обов'язковому порядку зважати на її соціальноутворювальну функцію, тобто здатність до відтворення соціальних зв'язків, то сформована

людська праця вперше може бути виявлена лише у Homo sapiens пізнього палеоліту. На досап'єнтних етапах розвитку, у тому числі в епоху панування неандертальця, ми маємо досить складну систему знарядь, але ще не маємо справжніх знарядь для виготовлення інших знарядь, котрі є, як ми неодноразово наголошували в попередніх роботах, матеріальним еквівалентом соціальноутворювальної функції праці. Отже, незважаючи на технологічну складність, діяльність неандертальця не набула ознак діяльності соціальноутворювальної. Про неможливість оцінювати знаряддеву діяльність неандертальця як справжню людську працю свідчить і те, що вона ще не набула свідомого характеру, про що вже мова йшла вище. В мустьєрський час лише зароджуються технологічна спеціалізація та стандартизація знарядь, що також свідчить про несформованість праці.

Вищенаведене показує, наскільки продуктивним може бути вивчення неандертальських поховань, якщо вони розглядаються не ізольовано, поза загальним історичним контекстом, а як невід'ємна частина теорії антропогенезу, побудованої на засадах цілісного розуміння цього генетичного процесу.

У контексті викладеного стає зрозумілим, що неандертальські поховання змальовують лише генезис найдавніших релігійних вірувань, а не первісну релігію в її сформованому вигляді. І тут перед нами постає завдання відтворити сам механізм генезису віри. Досягти цього надзвичайно важко, тому що все це мусить бути зроблено суто в теоретичній формі. Тут не допоможуть пошуки аналогій та етнографічних свідочств, до чого ми так звикли при оцінці джерел.

Взагалі слід мати на увазі, що відтворення суспільних відносин є складним пізнавальним завданням, оскільки вони не є чимось матеріальним. Тому археологічні, антропологічні та інші матеріальні джерела не можуть бути єдиною основою для теоретичних побудов. Через відсутність безпосередніх прямих даних про становлення суспільних відносин першочергового значення в дослідженні антропогенезу набувають загальнотеоретичні положення та гіпотетичні побудови, які дуже ускладнюють аналіз проблеми в її конкретних аспектах¹⁴. Саме в цих конкретних аспектах і працює традиційна археологія. Отже, сьогодні перед археологією постають завдання підвищення філософської грамотності, оволодіння необхідним рівнем методологічної культури та вмінням зупинитись там, де перед представниками конкретних наук постає спокуса перенести в галузь теорії висновки емпіричного характеру або замінити аналіз теоретичних об'єктів простим описом матеріалів. Перед археологами, як і перед представниками інших конкретних наук, постає непросте завдання відмовитись від звички вважати факти своєї науки найголовнішими, а висновки — найсуттєвішими. Необхідно вийти за межі власної науки, а це означає, що треба хоча б у загальних рисах розуміти і проблемні ситуації, які склалися навколо проблеми антропогенезу в інших науках. Міждисциплінарність теорії антропогенезу на перший план висуває логічну точність дослідження, розуміння того, що будь-які конкретно наукові висновки можуть претендувати на істинність лише тоді, коли вони належать до більш широкої теоретичної конструкції.

Отже, проблема неандертальських поховань, як і неандертальська проблема взагалі, не може успішно розроблятися без розуміння її місця в синтетичній міждисциплінарній теорії антропогенезу. Міждисциплінарні дослідження мають свою специфічну структуру, і археолог, працюючи на стику наук, не має права ігнорувати її. Суть її полягає в тому, що «сама проблема може бути сформульована в результаті спільних зусиль представників різних дисциплін. Ядро такої проблеми не підлягає членуванню на «дисциплінарні» частини, і підходи до неї не можуть бути сформульовані у межах пізнавальної структури жодної з дисциплін, котрі беруть участь»¹⁵. Проблемні ситуації у міждисциплінарних дослідженнях викликають необхідність, перш за все, збагачення методів однієї науки внаслідок проникнення методів інших наук, які залучені до взаємодії. Саме на цьому шляху можливо побороти міждисциплінарні бар'єри і дійти єдиного розуміння концептуального ядра проблеми.

Говорячи про налагодження міждисциплінарних досліджень, слід мати на увазі і деякі психологічні моменти. Існує дві групи дослідників: одні схильні до цілісного сприйняття об'єкта дослідження, інші — лише до сприймання його окремих сторін. Міждисциплінарні дослідження здійснюються за умов домінуючої ролі фахівців першої групи, оскільки вони більшою мірою здатні адаптуватись до нестандартних з позицій окремої науки рішень. Представники другої групи можуть брати участь у

міждисциплінарних дослідженнях лише тоді, коли їх пошуки опосередковані діяльністю фахівців першої групи¹⁶.

На все це сповна необхідно зважати у процесі планування та організації міждисциплінарних досліджень, в тому числі під час вирішення питань кадрового забезпечення, а також оцінки досягнутих результатів. Нехтування цими моментами породжує складні колізії, які, на жаль, часто-густо виходять за академічні межі. Останнє найчастіше проявляється в тому, що типові представники конкретних наук звинувачують тих, хто працює у міждисциплінарній сфері, у суб'єктивізмі, спекулятивному небажанні рахуватися з фактами на угоду філософській схоластиці тощо. Як наслідок виникає спокуса (вона часто реалізується) силовими методами вирішувати суто наукові суперечки. Оцінка результатів міждисциплінарних досліджень мусить здійснюватися на відповідному рівні, тобто з точки зору міждисциплінарних вимог. Конкретно-наукова оцінка теоретичних робіт міждисциплінарного характеру завжди буде неадекватною їх об'єктивним результатам.

Повертаючись безпосередньо до проблеми неандертальських поховань, зазначимо, що так зване археологічне бачення її надто вузьке, оскільки не враховує філософські та палеопсихологічні аспекти.

На нинішньому етапі розвитку археологічних знань поява перших релігійних вірувань розглядається не як складний багатогранний та суперечливий генетичний процес, а як якийсь малозрозумілий одномоментний акт. До того ж все це оцінюється не як одна із складових цілісного процесу становлення соціального способу життя діяльності, а як самотійне явище, мало пов'язане із загальними проявами антропогенезу. Кілька десятиліть тому археологи, незважаючи на досить обмежений обсяг джерел, якоюсь мірою намагались показати генезис релігійних вірувань, віднайти ту грань, котра відмежовує власне генезис від того стану, коли релігія остаточно конститується як складний духовний феномен. Сьогодні, коли обсяг археологічних джерел значно зріс, навпаки, проблема вирішується в руслі опозиції «є релігія чи немає». Найвідоміший в Росії археолог, який спеціалізується на вивченні неандертальських поховань, Ю.А. Смирнов заявляє, що релігія виникає відразу, вибухово, без відповідної історичної підготовки¹⁷, і ця із загальнотеоретичного погляду неввірна констатація не викликає в археологічному середовищі жодної негативної реакції. А така реакція має бути, адже йдеться про одну із форм суспільної свідомості. Припустивши її вибухоподібну появу, слід зважати і на таку ж появу індивідуальної свідомості і, отже, органу свідомості — людського мозку. Вивчення ендокранів людини і перехідних до них форм свідчить, що все відбувалось по-іншому, довгим еволюційним шляхом.

Перед археологією палеоліту стоять непрості завдання освоєння наявного теоретико-методологічного багажу з проблем антропогенезу. Лише за цієї умови нагромаджений археологією величезний речовий матеріал може «заговорити» у повний голос, і тоді археологія палеоліту відмовиться від спрощених підходів і займе належне місце серед дисциплін, які спрямовують свої зусилля на теоретичне осмислення доісторії людства.

¹ Смирнов С.В. Становление основ общественного производства (материально-технический аспект проблемы). — К., 1983. — С. 164—169; Смирнов С.В. Про деякі методологічні засади вивчення неандертальських поховань // Археологія. — 1992. — № 2; Смирнов С.В. Релігійність неандертальця: аргументи за і проти // Археологія. — 1997. — № 1.

² Алекшин В.А. Мустьєрские погребения Западной Европы // Археол. вести. — 1995. — № 4. — С. 207.

³ Там само. — С. 207.

⁴ Там само. — С. 207.

⁵ Алекшин В.А. Новые данные о мустьєрских погребениях Ближнего Востока // Археол. вести. — 1994. — № 3. — С. 139.

⁶ Алекшин В.А. Особенности погребального обряда мустье (по материалам захоронений Крыма) // Археол. вести. — 1993. — № 2.

⁷ Алекшин В.А. Мустьєрские погребения... — С. 203.

⁸ Там само. — С. 207.

⁹ Там само. — С. 210.

¹⁰ Смирнов С.В. Происхождение человека: современная проблемная ситуация в археологии и пути в ее разрешении // Проблемная ситуация в современной археологии. — К., 1988. — С. 101—102.

¹¹ Черныш А.П. О времени возникновения палеолитического искусства в связи с исследованиями 1976 г. стоянки Молодова I // У истоков творчества (первобытное искусство). — Новосибирск, 1978. — С. 18—22.

¹² Ситник О. Деякі аспекти походження первісного мистецтва // Народознавчі зошити. — 1966. — № 1. — С. 18.

¹³ Копнин В.П. Логика научного познания // Вопр. философии. — 1966. — № 10. — С. 38.

¹⁴ Бажутина Т.О. Гуманитарные аспекты исследования антропосоциогенеза // Проблемы гуманитарного знания. — Новосибирск, 1986. — С. 216.

¹⁵ Дисциплинарность и взаимодействие наук. — М., 1986. — С. 153.

¹⁶ Там само. — С. 234—235.

¹⁷ Смирнов Ю.А. Древнейшие погребения (год открытия 1886) // Природа. — 1986. — № 11.

Одержано 25.04.1998

С.В. Смирнов

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИЧЕСКОЙ ОЦЕНКЕ НЕАНДЕРТАЛЬСКИХ ПОГРЕБЕНИЙ

Выводы о том, что ранние неандертальцы практиковали специальный погребальный ритуал, направленный на магическое возрождение умерших сородичей, обеспечение стабильности неандертальских коллективов и сохранение их от вымирания, не имеют надежных доказательств. Во-первых, эти выводы не учитывают целостного характера первобытных религиозных верований. Если у неандертальцев не существовало веры в загробную жизнь, на чем настаивает автор этих выводов В.А. Алекшин, то нет оснований реконструировать другие формы верований, тесно связанных с нею. Во-вторых, выводы строятся на некорректном использовании этнографических свидетельств, описывающих охотничий магический ритуал возрождения убитого и съеденного зверя. Отношение первобытного охотника к убитому на охоте зверю нельзя переносить на отношение человека и прачеловека к умершему сородичу. В-третьих, выводы игнорируют неспособность мозга неандертальца к абстрактному мышлению. Если согласиться с наличием высоких социальных норм у ранних неандертальцев, свидетельством чего являются расчлененные погребения, то постепенный переход к нерасчлененным погребениям у поздних неандертальцев и их исчезновение у сапиенсов нужно расценивать как деградацию высокого уровня социальности. Это противоречит логике исторического развития.

S.V. Smyrnov

ON THE QUESTION OF A HISTORIC ESTIMATION OF NEANDERTHAL BURIALS

The conclusions of that the early Neanderthals practised a special funeral rite directed to the magical rebirth of dead tribesmen, to ensuring the stability of Neanderthal collectives, and to their protection against extinction have no reliable proofs. First, these conclusions do not take into account the integral nature of primitive religious faiths. If the Neanderthals have no belief in after-life, as the author of these conclusions, V.A. Alekshin, insists, then there are no grounds for reconstruction of other forms of beliefs closely related to it. Secondly, these conclusions are based on the incorrect use of the ethnographic evidences describing the hunting magical rite of rebirth of an animal, killed and eaten up. The attitude of a primitive hunter towards an animal killed at a hunt should not be transferred to the attitude of men and forefathers towards a dead tribesman. Thirdly, the conclusions ignore the inability of Neanderthal man's brain to the abstract thinking. If we agree with the existence of high social norms in the behavior of the early Neanderthals, which are testified by disjointed burials, then the gradual transition to unsegmented ones at the time of the later Neanderthals and their disappearance at the time of Homo sapiens must be considered as degradation of a high level of sociality. This contradicts the logic of historic development.